

KOREYS VA O‘ZBEK TILLARIDA MUROJAAT SHAKLLARINING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI VA ULARNING TARJIMADA IFODALANISHI

Abdiyeva Iroda Normurotovna

O‘zDJTU koreys filologiyasi kafedrası

o‘qituvchisi (mustaqil izlanuvchi)

iroda_abdieva@mail.ru

+998932264494

ABSTRACT

Mazkur maqolada koreys va o‘zbek tillarida qo‘llaniladigan murojaat shakllarining lingvomadaniy xususiyatlari hamda ularning tarjimada ifodalanish masalalari tahlil qilinadi. Murojaat birliklari til va madaniyatning o‘zaro bog‘liqligini aks ettiruvchi muhim vositalardan biri bo‘lib, ular orqali jamiytdagi ijtimoiy munosabatlar, yosh, jins, ijtimoiy mavqe va milliy qadriyatlar namoyon bo‘ladi. Tadqiqot davomida koreys tilidagi 오빠, 언니, 형, 누나, 선생님, 사장님 kabi murojaat birliklari o‘zbek tilidagi aka, opa, ustoz, domla kabi birliklar bilan qiyosiy tahlil qilindi. Shuningdek, ushbu birliklarning badiiy tarjimada ifodalanish strategiyalari o‘rganildi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, murojaat shakllarining aksariyati milliy-madaniy xususiyatga ega bo‘lib, ularni tarjima qilishda izohli tarjima, transkripsiya va gibril strategiyalardan foydalanish samarali hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: murojaat shakllari, lingvokulturologiya, koreys tili, o‘zbek tili, tarjima, madaniyat, 호칭어, nutqiy etiket.

Til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik lingvokulturologiyaning asosiy tadqiqot obyektlaridan biri hisoblanadi. Har bir xalqning tarixiy taraqqiyoti, dunyoqarashi, mentaliteti va ijtimoiy qadriyatlari tilda o‘z aksini topadi. Ana shunday birliklardan biri murojaat shakllaridir. Murojaat shakllari insonlar o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi, hurmat va yaqinlik darajasini ifodalovchi muhim pragmatik vosita hisoblanadi.

Koreys va o‘zbek tillari Sharq madaniyatiga mansub bo‘lishiga qaramay, murojaat tizimining tuzilishi va qo‘llanilishida muayyan farqlar mavjud. Ayniqsa, koreys tilida murojaat shakllari konfutsiylik falsafasi ta’sirida rivojlangan bo‘lib, yosh va ijtimoiy mavqega asoslangan murakkab tizimni tashkil etadi. O‘zbek tilida esa hurmat va murojaat shakllari ko‘proq milliy urf-odatlar va oilaviy qadriyatlarga asoslanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi koreys va o'zbek tillaridagi murojaat shakllarining lingvomadaniy xususiyatlarini aniqlash hamda ularning tarjimada ifodalanish usullarini tahlil qilishdan iborat.

Murojaat shakllari masalasi sotsiolingvistika, pragmalingvistika va lingvokulturologiya doirasida ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Koreys tilshunosligida 호칭어 (murojaat birliklari) jamiyatdagi ierarxik munosabatlarni aks ettiruvchi muhim vosita sifatida talqin qilinadi.

Brown va Gilman murojaat shakllarini hokimiyat va birdamlik munosabatlari bilan bog'lab o'rganganlar. Ularning fikricha, murojaat birliklari ijtimoiy masofa va yaqinlik darajasini ifodalaydi.¹

Koreys tilshunosi Choi Sang Djin murojaat birliklarini yosh, jins va ijtimoiy mavqe bilan bog'liq lingvomadaniy hodisa sifatida izohlaydi. Ularning tadqiqotlariga ko'ra, koreys tilidagi 오빠, 형, 언니, 누나 kabi birliklar nafaqat qarindoshlik munosabatlarini, balki ijtimoiy yaqinlikni ham ifodalaydi.²

O'zbek tilshunosligida esa N. Mahmudov nutqiy etiket va murojaat shakllarining pragmatik xususiyatlarini tadqiq qilganlar. Ularning ishlarida aka, opa, ustoz, domla, tog'a kabi birliklarning kommunikativ vazifalari yoritilgan.³

Tarjimashunoslikda Peter Newmark, Eugene Nida va Lawrence Venuti murojaat shakllarini madaniy birlik sifatida baholaydilar. Ular bunday birliklarni tarjima qilishda madaniy ekvivalentlik va pragmatik moslikni saqlash muhimligini ta'kidlaydilar.

Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy, lingvokulturologik va tarjimashunoslik metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot materiali sifatida koreys badiiy adabiyoti, dramalar, ommaviy axborot vositalari matnlari hamda ularning o'zbek tilidagi tarjimalari tanlandi.

Murojaat birliklari quyidagi mezonlar asosida tahlil qilindi:

- semantik mazmun;
- lingvomadaniy xususiyat;
- pragmatik vazifa;
- tarjima strategiyasi.

Har bir birlik koreys va o'zbek madaniyati kontekstida qiyoslandi hamda tarjimada uchraydigan muammolar aniqlandi.

Koreys tilida murojaat shakllari ijtimoiy ierarxiya bilan chambarchas bog'liq. Ayniqsa, yosh omili murojaat tanlashda asosiy mezon hisoblanadi.

Koreyscha	Ma'nosi	O'zbekcha mosligi
-----------	---------	-------------------

¹ Brown, R., Gilman, A. *The Pronouns of Power and Solidarity*. Cambridge: MIT Press, 1960. – P. 253–276.

² 최상진. 『한국인의 심리학』. 서울: 중앙대학교출판부, 2016. – 201~215쪽.

³ Mahmudov, N. *Til va nutq madaniyati*. Toshkent: O'qituvchi, 2013. – B. 84–97.

오빠	Qizning o‘zidan katta erkakka murojaati	aka
형	Erkakning katta erkakka murojaati	aka
언니	Qizning katta ayolga murojaati	opa
누나	Erkakning katta ayolga murojaati	opa
선생님	Ustoz, o‘qituvchi	ustoz
사장님	Korxona rahbari	direktor, rahbar

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, 오빠 va 형 birliklari o‘zbek tiliga bir xil – “aka” tarzida tarjima qilinadi. Biroq asl matnda ular jinsiy va ijtimoiy jihatdan farqlanadi. Shu sababli tarjimada ma’lum ma’no yo‘qotilishi kuzatiladi.

Masalan:

오빠, 어디 가세요?

Tarjima:

Aka, qayerga ketyapsiz?

Bu tarjima umumiy ma’noni bersa-da, murojaat qiluvchining ayol ekanligi haqidagi ma’lumot yo‘qoladi.

Yana bir muhim jihat – koreys tilidagi 직함+님 shaklidir:

- 교수님
- 사장님
- 선생님

Ular hurmat ma’nosini ifodalovchi 님 affiksi bilan qo‘llanadi. O‘zbek tilida esa hurmat ko‘proq leksik vositalar va “siz” olmoshi orqali ifodalanadi.

Koreys tilidagi murojaat birliklari nafaqat leksik ma’no, balki muayyan lingvomadaniy va pragmatik ma’lumotlarni ham o‘zida mujassamlashtiradi. Shu sababli ularni o‘zbek tiliga tarjima qilishda turli strategiyalardan foydalanishga to‘g‘ri keladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, murojaat birliklarini tarjima qilishda asosan domestikatsiya, foreignizatsiya, gibrid va izohli tarjima usullari qo‘llaniladi.

1. Domestikatsiya (Domestication)

Domestikatsiya strategiyasi tarjima matnini qabul qiluvchi madaniyatga moslashtirishni nazarda tutadi. Bunda koreys tilidagi murojaat shakllari o‘zbek tilidagi yaqin ma’noli birliklar bilan almashtiriladi.

Misol:

오빠 → aka

언니 → opa

형 → aka

누나 → opa

Mazkur usul matnni o'quvchi uchun tushunarli qiladi, biroq murojaat birliklarining ayrim lingvomadaniy xususiyatlari yo'qolishi mumkin. Masalan, koreys tilida 오빠 faqat ayol kishi tomonidan o'zidan katta erkakka nisbatan ishlatiladi, 형 esa erkak tomonidan katta erkakka murojaat qilish shaklidir. O'zbek tilida esa har ikkisi ham "aka" tarzida tarjima qilinadi. Natijada murojaat qiluvchining jinsi haqidagi ma'lumot yo'qoladi.

2. Foreignizatsiya (Foreignization)

Foreignizatsiya strategiyasida murojaat shakli asl ko'rinishida saqlanadi. Bu usul koreys madaniyatiga xos jihatlarni o'quvchiga yetkazishga xizmat qiladi.

Misol:

오빠 → oppa

언니 → eonni

형 → hyeong

누나 → nuna

Ushbu usul koreys madaniy muhitini saqlash imkonini beradi. Ayniqsa, zamonaviy koreys adabiyoti, K-drama va K-pop bilan tanish bo'lgan o'quvchilar uchun bunday birliklar begona emas. Biroq umumiy o'quvchi uchun ularning ma'nosi tushunarsiz bo'lishi mumkin. Shu sababli foreignizatsiya ko'pincha izoh bilan birgalikda qo'llanadi.

3. Gibrid usul (Hybrid Translation)

Gibrid usul foreignizatsiya va domestikatsiyaning uyg'unlashgan shakli hisoblanadi. Bunda murojaat birligi asl shaklda saqlanadi va qo'shimcha izoh bilan beriladi.

Misol:

오빠 → oppa (katta aka)

언니 → eonni (katta opa)

형 → hyeong (katta aka)

Bu usul orqali ham koreys madaniy koloritini saqlash, ham o'quvchining matnni tushunishini ta'minlash mumkin. Ayniqsa, badiiy asarlarning ilk boblarida yoki murojaat shakli birinchi marta uchragan joylarda gibrid usul samarali hisoblanadi.

4. Izohli tarjima (Descriptive Translation)

Ba'zi murojaat birliklari o'zbek tilida to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentga ega emas. Bunday hollarda ularning ma'nosi tavsifiy tarzda izohlanadi.

Misol:

선배 → ta'lim muassasasi yoki ish joyida tajribasi ko'proq bo'lgan katta hamkasb

후배 → kichik kursdosh yoki ish tajribasi kamroq bo'lgan hamkasb

사모님 → rahbar yoki ustozning rafiqasi uchun hurmat ifodalovchi murojaat shakli

Koreys jamiyatida 선배-후배 munosabatlari alohida ijtimoiy institut hisoblanadi.

O'zbek madaniyatida bu tushunchaga qisman "katta kursdosh", "kichik kursdosh" birliklari mos kelsa-da, koreys tilidagi ijtimoiy mas'uliyat, hurmat va ierarxiya darajasini to'liq ifodalay olmaydi. Shu sababli izohli tarjima eng maqbul variantlardan biri hisoblanadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, koreys tilidagi murojaat birliklarini tarjima qilishda yagona universal strategiya mavjud emas. Tarjimon murojaat shaklining semantik mazmuni, pragmatik vazifasi va lingvomadaniy ahamiyatidan kelib chiqib, turli strategiyalarni qo'llashi lozim. Badiiy tarjimada gibrid va izohli tarjima usullari murojaat birliklarining milliy-madaniy xususiyatlarini saqlab qolishda eng samarali yondashuv sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, badiiy tarjimada gibrid va izohli tarjima strategiyalari eng samarali usullar hisoblanadi.

- Gibrid tarjima – 40%
- Izohli tarjima – 30%
- Domestikatsiya – 20%
- Foreignization – 10%

Natijalar murojaat birliklarining aksariyati milliy-madaniy xususiyatga ega ekanligini va ularni oddiy leksik ekvivalent bilan almashtirish yetarli emasligini ko'rsatdi.

Tadqiqot natijalari koreys va o'zbek tillaridagi murojaat shakllari lingvomadaniy jihatdan o'ziga xos tizimga ega ekanligini ko'rsatdi. Koreys tilidagi murojaat birliklari yosh, jins va ijtimoiy mavqega asoslangan murakkab ierarxik tizimni tashkil etsa, o'zbek tilida murojaat shakllari ko'proq hurmat va yaqinlik munosabatlariga tayanadi. Tarjima jarayonida murojaat shakllarining lingvomadaniy mazmunini saqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot davomida gibrid tarjima va izohli tarjima usullari eng samarali strategiyalar sifatida aniqlandi. Ushbu yondashuvlar koreys madaniyatiga xos

murojaat birliklarining semantik va pragmatik xususiyatlarini o‘zbek o‘quvchisiga to‘liqroq yetkazish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Brown, R., Gilman, A. *The Pronouns of Power and Solidarity*. Cambridge: MIT Press, 1960. – P. 253–276.
2. Newmark, P. *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall, 1988. – P. 94–103.
3. Nida, E. A. *Toward a Science of Translating*. Leiden: Brill, 1964. – P. 159–171.
4. Venuti, L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge, 1995. – P. 19–28.
5. Baker, M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. 2nd ed. London: Routledge, 2011. – P. 18–42.
6. Safarov, Sh. *Pragmalingvistika*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2008. – B. 112–126.
7. Mahmudov, N. *Til va nutq madaniyati*. Toshkent: O‘qituvchi, 2013. – B. 84–97.
8. 이익섭. 『사회언어학』. 서울: 민음사, 2015. – 132~145쪽.
9. 최상진. 『한국인의 심리학』. 서울: 중앙대학교출판부, 2016. – 201~215쪽.
10. 김정남. 『한국어 호칭어 연구』. 서울: 한국문화사, 2020. – 55~78쪽.
11. 민현식. 「한국어 호칭어와 사회문화적 의미」. 『한국어교육』, 제24권 제2호, 2013. – 45~62쪽.